

MIJN BROER EN IK



Brigitte Reimann

# Mijn broer en ik

Uit het Duits vertaald door  
Jantsje Post en Marianne van Reenen

DE GEUS

De uitgever ontving voor deze uitgave in het kader van schwob.nl een subsidie van het Nederlands Letterenfonds.

**N**ederlands  
letterenfonds  
dutch foundation  
for literature



Oorspronkelijke titel *Die Geschwister*, verschenen bij  
Aufbau Taschenbuch

Onverkorte nieuwe editie. Bewerkt door Angela Drescher  
en Nele Holdack

Oorspronkelijke tekst © Aufbau Verlage GmbH & Co. KG,  
Berlijn 2023

Nederlandse vertaling © Jantsje Post, Marianne van Reenen  
en De Geus bv, Amsterdam 2023

Omslagontwerp Rebecca Wilson/Paul Pollmann

Omslagbeeld © Tina Berning

Typografie binnenwerk Zeno Carpentier Alting

ISBN 978 90 445 4920 1

NUR 302

Toen ik naar de deur liep, draaide alles in me zich om.

Hij zei: 'Dit vergeet ik niet.' Hij stond rechtop en roerloos midden in de kamer en zei met een kille, droge stem: 'Dit vergeef ik je nooit.'

Ik vond de deurkruk en eenmaal op de gang hield ik me er nog even aan vast, terwijl ik wachtte op zijn stem, een vloek of een schoen die tegen de deur zou worden gesmeten.

Vroeger had hij schoenen naar me gegooid als we ruzie hadden, of zelfs een vaas; één keer, toen ik hem had buitengesloten op het balkon, sloeg hij met zijn vuist dwars door de ruit. Destijds, lang geleden, kon hij heel driftig zijn en was ik soms bang voor hem; nu was zijn drift me liever geweest dan die kille, droge kalmte.

Een paar minuten lang bleef ik zo staan op de gang. Door het open raam zag ik de vochtige takken van de notenboom voor het huis en de gekrulde punten van de blaadjes. In de zomer welven de takken zich donkergroen en zwaar over de trap en tikken de bladeren tegen het raam als het waait. Vandaag is het de dinsdag na Pasen; de forsythia's zijn al uitgebloeid. Morgen zou Uli zijn vertrokken.

Het bleef stil in de kamer en ten slotte liep ik op mijn tenen naar de keuken, over de rode loper – zolang ik me kan heugen ligt er een rode kokosloper in de gang, om de vier of vijf jaar een nieuwe, alleen in de jaren na de oorlog was hij kaal, grijs en versleten. Aan de muren hangen ook nog steeds dezelfde reproducties, Liebermann en Leibl; de landschappen van Van Gogh die ik mijn ouders heb gegeven liggen in een bureaula onder oude schoolrapporten en de netjes in mappen opgeborgen brieven en ansichtkaarten die we hun in onze studietijd stuurden.

In de keuken ging ik op het schoenenkastje zitten en toen ik een sigaret opstak, zag ik hoe mijn handen trilden.

Ik geloof dat ik niet had verwacht dat Uli zo zou reageren en ik vroeg me af of ik überhaupt iets had verwacht of ingecalculeerd toen ik vanmorgen naar Joachim liep, alleen even de straat en de betegelde binnenplaats over en dan de smalle, donkere trap op met de messing strips op de treden. Hij woont schuin tegenover ons, in een lelijke huurkazerne die een kleine zakenman hier aan de rand van de stad heeft gebouwd, erop speculerend dat de stad zich in deze richting zou uitbreiden. Maar de zakenman had zich vergist.

Ik vroeg me nu zelfs af waarom ik naar Joachim toe was gegaan, en terwijl ik op het lage schoenenkastje zat te roken en bezorgd naar mijn handen keek, probeerde ik erachter te komen wat ik voor Uli voelde, nu, om kwart over acht, in de keuken vol ochtendzon... De hele tijd zag ik zijn gezicht voor me, met de krachtige kin en de zware, platte, zwarte wenkbrau-

wen en zijn lichtbruine ogen, die met donkere puntjes, net roestvlekjes, bezaaid zijn. Ik ben vierentwintig, één jaar jonger dan hij, en al die jaren is zijn gezicht me vertrouwd en eigen geweest – alleen het afgelopen jaar, sinds de zomervakantie als ik het me goed herinner, zag ik soms een harde uitdrukking die me vreemd was en die voor mij pijnlijk ondoorgrondelijk bleef.

Als ik mijn vrienden over hem vertelde – en ach, ik weet best dat ze de draak staken met mijn overdreven liefde –, dan zei ik: hij is mooi, de mooiste jongen die ik ken. Hij is slim, veel slimmer dan ik. Hij is cum laude geslaagd voor zijn eindexamen. Hij is de beste van zijn seminargroep\*. De meisjes lopen met hem weg. Hij is sterk en heel sportief. Hij leest veel. Hij gaat vaak naar concerten. We houden van elkaar.

Laat ons die wonderbroer van jou eens zien, zeiden ze lachend.

Alleen studeerde Uli in die tijd in R., aan de Oostzeekust, en ik zat op de kunstacademie in D. en er lagen vijfhonderd spookkilometers tussen ons in. Het afgelopen jaar schepte ik niet meer zo over hem op, maar ik zei nog steeds: We houden van elkaar.

Ik drukte mijn sigaret uit. Opeens dacht ik: misschien hou ik in Uli alleen van iets wat voorbij is, halfvergeten, een kindertijd die mijn herinnering me als een idylle voorspiegelt, en hoewel ik het gezichtsbedrog doorzie en honderd nuchtere tegenwerpingen heb, kijk ik met een soort sentimenteel genoegen naar

---

\* Zie voor woorden met een asterisk de Verklaring van begrippen en namen op p. 197.

het schokkerige filmpje van herinneringen, naar die bonte serie genrestukken.

Bloeiende kersbomen in de tuin, de zandbak, de rode en gele blikken vormpjes; een met klimop begroeide muur, aan de voet ervan, tussen de klimplanten met brede bladeren en paarse bloemen zoeken wij slakkenhuisjes in de vochtige, zwarte humus; het prieel in de tuin van een speelkameraadje van wie ik de naam ben vergeten, we zitten op onze hurken in het hooi, een scherpe lucht, we roken gedroogde wijnbladeren in korte stenen indianenpijpjes; het balkon, julihitte, een blauw-wit gestreept zonnescherm, de groene bloembakken boordevol petunia's, het is middag, we wachten op onze vader, die op de fiets uit de uitgeverij naar huis komt, we kennen het geluid van zijn fietsbel, we wuiven en roepen; een zagerij in de buurt waar slordig in elkaar getimmerde karretjes over een smalspoor rond de houtopslag rijden, de scherpe, zoete geur van vers hout als wij cowboytje en indiaantje spelen en met tomahawks gooien; een winteravond, mijn moeder, mollig en zwartharig, zit in de rieten stoel voor haar naaitafeltje en leest voor uit de sprookjes van Andersen, achter het raam valt de schemering en het sneeuwt...

En altijd was Uli erbij. Later konden we de sprookjes van Andersen zelf lezen, samen, dicht tegen elkaar aan op een voetenbankje, en we zagen de kleine zee-meermin met haar lange haar dat in het water dreef en de roze schelpenketting om haar nek en de Chinese nachtegaal en de keizer met zijn eindeloos lange nagels en een dunne gele snor die tot op zijn borst hing.



En nog veel later lazen we *Jimmy Higgins* en huilden, en we lazen Gladkovs *Cement* en *Het zevende kruis* van Anna Seghers en Schillers *De rovers* en Stendhals *Het rood en het zwart* – altijd samen, altijd bewogen door dezelfde gedachten en gevoelens. En helemaal aan het eind, in 1956 was dat, voerden we verhitte discussies over *Nacht in de middag* van de afvallige Koestler, en daarna had ik soms het gevoel dat Uli in die nacht was gebeven, terwijl ik allang was teruggekeerd naar Gladkovs held Gleb Tsjomalov en naar zijn Dasja en Tsjibis.

Van de oorlog herinner ik me niets meer, behalve het doffe gebrom van de bommenwerpers en de witte stralen van de schijnwerpers tegen de nachtelijke hemel. We sliepen vaak in de kelder, Uli en ik op een stretcher, en 's ochtends verzamelden we de stroken zilverpapier die de Amerikanen hadden gedropt. Soms was de lucht rood. Op kinderverjaardagen waren er geen aardbeien met slagroom meer en zelfs niet meer van die grappige chocoladebruine puddingvissen.

De uitgeverij van kunstboeken waar mijn vader werkte, werd gesloten omdat die 'niet van vitaal belang voor de oorlog' was. Op een dag brachten we mijn vader naar het station, mijn moeder huilde. Op een keer kwam een Joodse kennis bij ons om afscheid te nemen. Ze had een gele ster op haar jas en haar kroeshaar was helemaal grijs, hoewel ze een vroegere schoolvriendin van mijn moeder en dus nog jong was. Ze zei dat ze nu ook 'op transport' moest, en ze stond onderaan de trap en huilde.

Mijn moeder is de dochter van een schoenenfabrikant. Zij kwam bij de rijke Joodse families in onze stad

over de vloer, ook in de nazitijd, ook toen de fabrieken van die families ‘geariseerd’ werden en het een schande was om bij een Jood thuis te komen. Mijn moeder was compleet apolitek. Mijn vader ook, maar hij ging niet meer naar zijn Joodse kennissen; hij verachtte de nazi’s en noemde Hitler een parvenu, maar hij was een voorzichtig man en hij had een gezin... Dat heb ik allemaal pas lang na de oorlog ontdekt of uit flarden van gesprekken opgemaakt. We waren ook nog maar klein; alleen onze oudste broer, Konrad, droeg ’s woensdags en ’s zaterdags het bruine overhemd van de Hitlerjugend, want dan ging hij naar zijn ‘dienst’.

Op een avond – het moet begin 1945 zijn geweest – zit er een vreemde soldaat in de kamer naast ons. Uli gluurt door het sleutelgat, hij zegt: Het is een gewone soldaat eerste klasse. Wij liggen stil in ons kinderbed. Aan de overkant speelt de radio en plotseling houdt de muziek op en horen we de vier doffe paukenslagen (die kennen we, net als het nerveuze gedoe van de volwassenen: Waarom lopen de kinderen hier nog rond? Breng de kinderen naar bed!), de vier paukenslagen en ‘*Germany calling*’. Uli, die onze oudste broer vaak woordjes mag overheoren, zegt: Germany betekent Duitsland.

Eindelijk gaat de vreemde soldaat weg. Maar hij is nu geen soldaat meer, hij draagt een pak van onze vader (en ik weet niet of mijn goedhartige, onvoorzichtige moeder destijds wist wat ze deed. Ik heb haar er nooit naar gevraagd. Waarschijnlijk is ze de vreemde soldaat, die slechts soldaat eerste klasse was, zelf al vergeten.)

Een zonnige middag: we zijn watervlugge kikker-visjes met lange staarten aan het vangen in een vijvertje naast de spoorrails. Er komt een spoorwegman langsrennen. Schiet op! Naar huis! De Russen komen eraan! We zetten het op een lopen. Er hangt al een wit laken uit ons slaapkamerraam. Uli en ik zitten op de trap met de armen om elkaar heen. We zullen samen sterven.

Er valt niet één schot. Er ratelen tanks door de straten, T-34, zegt onze oudste broer; hij heeft in de tuin een dolk begraven waarop BLUT UND EHRE staat. De hele nacht jakkeren er boerenwagens langs, de paarden draven onder een hoog gebogen juk. De volgende dag krijgen we Russische officieren ingekwartierd. Konrad sluipt somber zwijgend door het huis. Mijn moeder slaapt bij ons in de kinderkamer. De officieren blijven weken, maanden, een halfjaar...

We vinden eerste luitenant Vassili Ivanovitsj het aardigst. Hij is blond en mager en als hij lacht valt zijn haar in zijn gezicht. Hij leert Duits van ons en laat in ruil daarvoor spek en wittebrood achter bij ons in de keuken. Soms maakt hij een vuurtje op de wasplaats om sjasliëk te grillen – een spies met schapenvlees, tomaten en uienringen – en wij zitten met tranende ogen in de rook en gooien de hete stukjes vlees van de ene holle hand in de andere. Vassili heeft elke avond bezoek. Iemand speelt trekharmonica, urenlang dezelfde eentonige melodie. Als Vassili dronken is danst hij de *hopak* zodat de vloerplanken ervan kraken.

Voor Grisja, die in vaders studeerkamer woont, zijn we bang. 's Zondags zit hij met alleen zijn olijfgroe-

ne rijbroek aan op de omgekiepte kleerkast, die god mag weten wie naar het bloembed met viooltjes heeft gesleept. Grisja heeft een zwarte snor en zware oogleden, hij zit daar maar, rookt zijn pijp, zwijgt, rookt en staart ons vijandig aan. Op een keer, in de keuken, vertelt Vassili: de fascisten hebben Grigori's vrouw doodgeschoten. Ze hebben zijn zoontje doodgeschoten... Mijn moeder trekt wit weg als ze Grisja tegenkomt.

In de winter gaat Vassili weg, terug naar Kiev. Hij gaat daar weer als ingenieur aan de slag.

Wij hebben honger. Mijn moeder verkoopt sieraden en beddengoed en de porseleinen beeldjes uit de vitrinekast. Ze laat ons de gekruiste blauwe zwaardjes op de onderkant zien: Meissen. Dat heeft jullie grootvader verzameld. Hij moest eens weten... Ze heeft totaal geen zakeninstinct; ze komt terug met een zakje graan, een brood, een rugzak vol aardappelen.

Zomervakantie. Een stoppelveeld met een zinderende lucht erboven, zon, stof, de geur van stro. We lezen aren, blootvoets en gebukt, en als er rondom niemand in zicht is, trekken we halmen uit de schoven die op het veld staan. Thuis in de eetkamer is het koel, door de spleten in de jaloezie stroomt rood avondlicht. Op de tafel ligt een damasten tafelkleed, we eten met zilveren lepels: grote bruine paardenbonen. Uli zegt: Doe je ogen eens dicht. Hij heeft snel een paar lepels bonen op mijn bord geschept. Jij bent een meisje, jij bent minder sterk. 's Avonds leg ik een snee droog brood onder zijn kussen. Jij bent een jongen. Jongens eten meer.

Als het sneeuwt dragen we om beurten hetzelfde

paar skilaarzen, hij de ene dag, ik de andere.

Een nacht in juni: we staan te wachten in het stationsparkje, de struiken glanzen groen onder een lantaarn die schommelt in de wind. Ik pak Uli's hand vast als de magere, verlegen man naar ons toe komt. Hij omhelst ons, er lopen tranen over zijn gezicht. Een vreemdeling in een versleten uniform, die slist als hij praat, en nu moeten we dus 'papa' tegen hem zeggen – maar hij lijkt in niets op de jonge man die vroeger chocoladesigaren voor ons meebracht en van zijn leunstoel een wigwam voor Winnetou en Minnehaha maakte.

We lopen hand in hand achter de volwassenen aan, we moeten nu samen sterk staan tegenover de terugkomer. Moeder zegt: De kinderen groeien me gewoon boven het hoofd. De terugkomer zal zich nu weer met onze opvoeding bemoeien, maar hij heeft vier jaar alleen onze fotogeuzichten gekend, wat weet hij er nou van...

Laatst vond ik op zolder in onze oude speelgoedkist zijn aftandse soldatenlaarzen van zeildoek met dikke houten zolen, en het overviel me dat we mijn vaders leven in de jaren na zijn krijgsgevangenschap hebben vergald. We waren onze arme moeder echt boven het hoofd gegroeid en ervoeren hem als een bedreiging voor onze drieste zelfstandigheid, en onze oudste broer had lange tijd moeite zijn BLUT-UND-EHRE-dolk en zijn dienst in de Hitlerjugend te vergeten. Maar mijn vader, die altijd op kantoor had gewerkt, had in de bossen rond Jaroslavl bomen geveld en in kolchozen aardappelen gerooid, hij had denazificatie-

cursussen gevolgd en duizenden kilometers door de Sovjet-Unie gereisd, en hij zei: We hebben zoveel goed te maken.

Later werden de rollen omgedraaid, waren we avond aan avond aan het ruziën: Het is de schuld van jouw generatie, jullie hebben op Hitler gestemd. Het is jouw schuld.

Ik heb niet op Hitler gestemd, ik ben altijd tegen de nazi's geweest.

Maar je hebt niets tegen hen gedaan.

Wat kon ik nou in mijn eentje beginnen? Ik moest wel meedoen.

Er zijn anderen die niet hebben meegedaan. Maar voor jullie draaide alles om je positie, je gezin, je bestaan... En dan moeten wij ook nog eens respect voor onze ouders hebben!

We waren bikkelhard en kenden geen medelijden, en ten slotte gaf mijn vader het op zich te verdedigen. Wij zaten toen al op de middelbare school en al die tijd zorgden onze ouders er met hun bespottelijk lage loon voor dat we genoeg te eten en goede kleren hadden, ze werkten hard, ze leerden, ze klaagden niet; over geld werd ouder gewoonte niet gesproken.

Mijn moeder, die vroeger 'niet hoefde te werken', leerde steno en typen en werd secretaresse. Tegenwoordig is ze administratief medewerkster bij de districtsraad, een montere vrouw, met nog steeds zwart haar; ze wordt op nog geen veertig geschat, maar is al vijftig. Ik heb haar de afgelopen jaren nooit mismoe-dig of slechtgehumeurd gezien, bevrijd als ze is van de beknelling van huis en haard.